

ادارهٔ امور عمومی در اسلام

(کارشناسی ارشد مدیریت دولتی)

www.ketab.ir

دکتر محمد خدابخش دکتر احمد صادقی

سرشناسه	:	خدابخش، محمد، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدید آور	:	اداره امور عمومی در اسلام (کارشناسی ارشد مدیریت دولتی) / تألیف محمد خدابخش، احمد صادقی.
مشخصات نشر	:	تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	هفته، ۲۵۹ ص.
فروست	:	دانشگاه پیام نور؛ ۲۵۴۹. گروه مدیریت؛ ۱/۱۱۹
شابک	:	978 - 964 - 14 - 0597 - 9
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۲۵۳.
موضوع	:	مدیریت دولتی - جنبه‌های مذهبی - اسلام - آموزش برنامه‌ای
موضوع	:	Public administration -- Religious aspects -- Programmed instruction -- Islam
موضوع	:	مدیریت (اسلام) - آموزش برنامه‌ای
موضوع	:	Management -- Religious aspects -- Islam -- Programmed instruction
موضوع	:	مدیریت دولتی - جنبه‌های مذهبی - اسلام - آزمون‌ها و تمرین‌ها
موضوع	:	Public administration -- Religious aspects -- Programmed instruction -- Islam
شناسه افزوده	:	صادقی، محمد، ۱۳۴۳ - اسفند -
شناسه افزوده	:	دانشگاه پیام
شناسه افزوده	:	Payam Nam University
رده بندی کنگره	:	BP ۳۲/۹ ج ۳۷، الف ۱۳۹۸
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۶۵۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۵۹۸۳۸۲

اول مرداد ۱۳۹۸

اداره امور عمومی در اسلام

مؤلفان: دکتر محمد خدابخش - دکتر احمد صادقی

ویراستار علمی: دکتر محمد منتظری محمودآبادی قیمت: ۲۹۰۰۰ ریال

تهیه و تولید: دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و توزیع دانشگاه پیام نور

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۱۴ - ۰۵۹۷ - ۹

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0597 - 9

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید.

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه‌برداری، نشر و ترجمه، چاپ، افست، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و ... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه خلاف مقررات و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

آدرس فروشگاه مرکزی چاپ و انتشارات دانشگاه پیام‌نور: تهران، خیابان شهید رجایی،
نرسیده به تقاطع آزادگان، جنب ورزشگاه یادآوران. تلفن: ۵۵۵۰۲۱۰۴ - ۵۵۰۰۹۸۳۸

سایت فروش اینترنتی: <http://digibook.pnu.ac.ir>

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱-۱
پایان	۱-۱
فصل اول. کلیات اداره امور عمومی و مفهوم اداره امور عمومی اسلامی	۱
هدف کلی	۱
هدف‌های یادگیری	۱
مقدمه	۲
۱-۱ مفهوم اداره امور عمومی	۲
۱-۱-۱ دوگانه دولت - حکومت جهت تبیین اداره امور عمومی	۵
۱-۱-۲ اداره امور عمومی در زمینه اسلامی	۶
۲-۱ نیاز جامعه به حکومت	۱۰
۱-۲-۱ ضرورت‌های علمی تشکیل حکومت	۱۱
۲-۲-۱ ضرورت‌های اسلامی تشکیل حکومت	۱۳
۱-۲-۲-۱ ضرورت‌های کلی تشکیل حکومت	۱۴
۲-۲-۲-۱ ضرورت‌های تشکیل حکومت اسلامی	۱۶
۳-۱ ویژگی‌های حکومت اسلامی	۱۹
خلاصه فصل اول	۲۲
خودآزمایی چندگزینه‌ای فصل اول	۲۴
خودآزمایی تشریحی فصل اول	۲۶
فصل دوم. مبانی روش‌شناختی اداره امور عمومی اسلامی	۲۷
هدف کلی	۲۷
هدف‌های یادگیری	۲۷
مقدمه	۲۷

۲۸	۱-۲ منابع فهم و شناخت در اسلام.....
۳۰	۱-۱-۲ قرآن و معرفت‌شناسی اداره امور عمومی در اسلام.....
۳۰	۱-۱-۱-۲ تفسیر، روش فهم و استنباط از قرآن.....
۳۲	۲-۱-۱-۲ انواع اعتبار در تفسیرهای قرآنی.....
۳۴	۳-۱-۱-۲ تحلیل مدیریتی قرآن.....
۳۵	۲-۱-۲ سنت ائمه معصومین و معرفت‌شناسی اداره امور عمومی در اسلام.....
۳۸	۳-۱-۲ عقل و معرفت‌شناسی اداره امور عمومی در اسلام.....
۴۰	۱-۳-۱-۲ جایگاه علمی اداره امور عمومی در اسلام.....
۴۳	۴-۱-۲ اجماع و معرفت‌شناسی اداره امور عمومی در اسلام.....
۴۵	۲-۲ مشکلات پژوهشی اداره امور عمومی در اسلام.....
۴۹	۳-۲ التقاط و انحراف در پژوهش‌های دینی.....
۵۰	۳-۲ التقاط و دروغ بستن به پیامبر.....
۵۱	۲-۳-۲ انقطاع بدلولیات.....
۵۲	۳-۳-۲ التقاط در عمل و اقدام.....
۵۳	۴-۳-۲ التقاط علمی، معنوی و ادبی.....
۵۴	۵-۳-۲ التقاط ناشی از ندانندگی برای سحر و جادو.....
۵۵	۶-۳-۲ التقاط در مدیریت علمی.....
۵۷	۴-۲ روش‌شناسی اجتهادی و پژوهش‌های تربیتی در پرتو رهنمودهای اسلامی.....
۶۲	خلاصه فصل دوم.....
۶۴	خودآزمایی چندگزینیه‌ای فصل دوم.....
۶۵	خودآزمایی تشریحی فصل دوم.....
۶۷	فصل سوم. انسان‌شناسی اسلامی و کاربردهای آن در اداره امور عمومی اسلامی.....
۶۷	هدف کلی.....
۶۷	هدف‌های یادگیری.....
۶۷	مقدمه.....
۶۸	۱-۳ انسان‌شناسی در علوم انسانی و اسلامی.....
۷۲	۲-۳ کلیات انسان‌شناسی.....
۷۲	۱-۲-۳ مفهوم انسان‌شناسی.....
۷۳	۲-۲-۳ انواع انسان‌شناسی.....
۷۳	۱-۲-۲-۳ انواع انسان‌شناسی براساس روش.....
۷۵	۲-۲-۲-۳ انواع انسان‌شناسی براساس سطح تحلیل.....
۷۵	۳-۲-۳ محورهای انسان‌شناسی.....
۷۷	۱-۳-۲-۳ آفرینش انسان.....
۷۷	۲-۳-۲-۳ ماهیت انسان.....
۷۹	۳-۳-۳-۳ طبیعت انسان.....

۸۳	۴-۳-۲-۳ هدف از زندگی
۸۵	۴-۲-۳ مزیت‌های انسان‌شناسی دینی در برابر انسان‌شناسی غیردینی
۸۵	۱-۴-۲-۳ جامعیت
۸۵	۲-۴-۲-۳ خطاناپذیری
۸۵	۳-۴-۲-۳ بینش ساختاری
۸۶	۴-۴-۲-۳ توجه به مبدأ و معاد
۸۷	۳-۳ اثرات انسان‌شناسی
۸۷	۱-۳-۳ مقدمه و بنیان علوم انسانی و اجتماعی
۸۸	۲-۳-۳ فراهم آمدن امکان شکل‌دهی نظام‌های اجتماعی مطلوب
۹۰	خلاصه فصل سوم
۹۲	خودآزمایی چندگزینه‌ای فصل سوم
۹۴	خودآزمایی تشریحی فصل سوم
۹۵	فصل چهارم. ارزش و مأموریت‌های اداره امور عمومی در رویکردهای مختلف
۹۵	هدف کلی
۹۵	هدف‌های یادگیری
۹۶	مقدمه
۹۷	۱-۴ مفهوم اخلاق، ارزش و مأموریت عمومی
۹۹	۲-۴ ارزش‌های غالب در تئوری‌های اداره امور عمومی (نظام ارزشی تئوری‌های اداره امور عمومی)
۱۰۱	۱-۲-۴ ارزش‌ها و مأموریت‌ها در اداره امور عمومی سنتی
۱۰۳	۲-۲-۴ ارزش‌ها و مأموریت‌ها در اداره امور عمومی نوین
۱۰۵	۳-۲-۴ ارزش‌ها و مأموریت‌ها در مدیریت دولتی نوین
۱۰۶	۴-۲-۴ ارزش‌ها و مأموریت‌ها در خدمات عمومی نوین
۱۰۸	۵-۲-۴ ارزش‌ها در مدیریت ارزش عمومی
۱۰۹	۳-۴ جمع‌بندی ارزش‌ها و مأموریت‌ها در علم اداره امور عمومی
۱۱۱	۴-۴ مأموریت‌های اداره امور عمومی
۱۱۵	خلاصه فصل چهارم
۱۱۶	خودآزمایی چندگزینه‌ای فصل چهارم
۱۱۸	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم
۱۱۹	فصل پنجم. ارزش‌ها و مأموریت‌های اداره امور عمومی در اسلام
۱۱۹	هدف کلی
۱۱۹	هدف‌های یادگیری
۱۱۹	مقدمه
۱۲۱	۱-۵ چیستی و ضرورت تبیین نظام ارزشی اسلام
۱۲۶	۱-۱-۵ ویژگی‌های نظام ارزشی اسلام

۱۲۷	۵-۱-۱-۱ شمول و گستردگی.....
۱۲۷	۵-۱-۱-۲ انسجام درونی.....
۱۲۷	۵-۱-۱-۳ قابلیت تبیین عقلانی.....
۱۲۸	۵-۱-۱-۴ ترکیبی از ملاک‌ها (لذت و سود نامحدود).....
۱۲۹	۵-۱-۱-۵ حسن فعلی و حسن فاعلی.....
۱۲۹	۵-۱-۱-۶ مراتب داشتن ارزش‌ها.....
۱۳۰	۵-۱-۲ ارزش‌های مورد تأکید در اسلام.....
۱۳۱	۵-۲-۱ نظام ارزشی اداره امور امور عمومی اسلام.....
۱۳۶	۵-۲-۲ مصرف بهینه درآمدها در جهت مصالح مردم.....
۱۳۸	۵-۲-۳ حفظ بیت‌المال و منافع عمومی.....
۱۳۸	۵-۳-۱ یسته‌سالاری.....
۱۳۹	۵-۲-۲ حساب دینی.....
۱۴۰	۵-۲-۵ قانون مداری و رفا پیشگی.....
۱۴۱	۵-۲-۶ مردم‌داری و صمیمیت با شهروندان.....
۱۴۱	۵-۲-۷ انتقادپذیری و خوش‌نیت‌سازی.....
۱۴۲	۵-۳-۳ مأموریت‌ها و اهداف اداره امور عمومی اسلام.....
۱۴۶	خلاصه فصل پنجم.....
۱۴۸	خودآزمایی چندگزینه‌ای فصل پنجم.....
۱۵۰	خودآزمایی تشریحی فصل پنجم.....
۱۵۱	فصل ششم. جلوه‌های اداره امور عمومی اسلامی.....
۱۵۱	هدف کلی.....
۱۵۱	هدف‌های یادگیری.....
۱۵۱	مقدمه.....
۱۵۲	۶-۱ جلوه‌های اداره امور عمومی اسلامی.....
۱۵۳	۶-۱-۱ اداره امور عمومی نبوی.....
۱۵۸	۶-۱-۲ اداره امور عمومی علوی.....
۱۶۲	۶-۱-۳ اداره امور عمومی مهدوی.....
۱۶۴	۶-۱-۴ ساختار حکمرانی مسلمانان در جوامع اسلامی.....
۱۷۳	۶-۲ اداره امور عمومی توحیدی.....
۱۷۴	۶-۲-۱ نفی تکبر.....
۱۷۴	۶-۲-۲ اعتراف به عجز.....
۱۷۴	۶-۲-۳ توکل.....
۱۷۵	خلاصه فصل ششم.....
۱۷۷	خودآزمایی چندگزینه‌ای فصل ششم.....
۱۷۹	خودآزمایی تشریحی فصل ششم.....

۱۸۱	فصل هفتم. توسعه ملی و اداره امور عمومی اسلامی
۱۸۱	هدف کلی
۱۸۱	هدف‌های یادگیری
۱۸۱	مقدمه
۱۸۳	۱-۷ مفهوم بردازی توسعه
۱۸۷	۲-۷ توسعه در رویکرد اسلامی و غیردینی
۱۸۸	۱-۲-۷ مبانی نظری، فلسفی، جهان‌بینی و انسان‌شناسی
۱۸۹	۲-۲-۷ اهداف توسعه‌ای
۱۹۰	۱-۲-۲-۷ اهداف توسعه در اندیشه بشری
۱۹۲	۲-۲-۲-۷ اهداف توسعه از دیدگاه اسلام
۱۹۷	۱-۲-۲-۷ ابعاد توسعه
۱۹۸	۱-۲-۲-۷ توسعه اقتصادی
۲۰۰	۲-۳-۲-۷ توسعه سیاسی
۲۰۴	۳-۲-۲-۷ توسعه زیست‌محیطی
۲۰۷	۳-۲-۲-۷ توسعه اجتماعی و فرهنگی
۲۰۸	۴-۲-۷ توسعه معنوی، برای اختصاصی در نگرش اسلامی
۲۰۹	۳-۷ نتیجه‌گیری کلی
۲۱۱	۴-۷ الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفته
۲۱۷	خلاصه فصل هفتم
۲۱۸	خودآزمایی چندگزینه‌ای فصل هفتم
۲۲۰	خودآزمایی تشریحی فصل هفتم
۲۲۳	فصل هشتم. حکمرانی خوب و اداره امور عمومی در اسلام
۲۲۳	هدف کلی
۲۲۳	هدف‌های یادگیری
۲۲۳	مقدمه
۲۲۴	۱-۸ مبانی نظری حکمرانی خوب
۲۲۶	۲-۸ شاخص‌های حکمرانی خوب
۲۲۷	۱-۲-۸ پاسخگویی و حق اظهار نظر
۲۲۸	۲-۲-۸ ثبات سیاسی و نبود خشونت
۲۲۹	۳-۲-۸ کارایی و اثربخشی
۲۲۹	۴-۲-۸ تنظیم‌کنندگی و کیفیت قوانین و مقررات
۲۳۰	۵-۲-۸ قانون‌مداری و حمایت از حقوق شهروندان (حاکمیت قانون)
۲۳۰	۶-۲-۸ مهار فساد
۲۳۱	۳-۸ اسلام و حکمرانی خوب
۲۳۲	۱-۳-۸ ضرورت‌های تبیین الگوی اسلامی حکمرانی

۲۳۴	 حکمرانی شایسته الگوی اسلامی حکمرانی خوب
۲۳۴	 ۱-۲-۳-۸ مبانی حکمرانی شایسته
۲۳۷	 ۲-۲-۳-۸ شاخص‌های حکمرانی شایسته
۲۳۹	 ۱-۲-۲-۳-۸ پاسخگویی
۲۴۱	 ۲-۲-۲-۳-۸ کارایی و اثربخشی
۲۴۲	 ۳-۲-۲-۳-۸ قانون‌مداری
۲۴۴	 ۴-۲-۲-۳-۸ مبارزه با فساد
۲۴۵	 ۵-۲-۲-۳-۸ شفافیت
۲۴۶	 خلاصه فصل هشتم
۲۴۷	 خودآزمایی بلندگزینه‌ای فصل هشتم
۲۴۹	 خودآزمایی تاریخی فصل هشتم
۲۵۱	 پاسخنامه خودآزمایی‌های چهارگزینه‌ای
۲۵۳	 منابع

پیشگفتار

بحث اداره امور بموم از موضوعات مهم در علوم سیاسی به عنوان رشته مادر است. از این روی اداره امور عامه و امور اسلامی (ضرورت، چیستی، ویژگی‌ها، ارزش‌های حاکم بر آن، جلوه‌ها، که پیش‌تران توسعه و حکمرانی خوب است) و همه موضوعات مستتر در آن از مهم‌ترین موضوعات حکم الهی در کشورهای اسلامی است که به جهت تشکیل حکومت‌های اسلامی^۱ اولیه، مورد توجه پیامبر اسلام، خلفای پس از ایشان و ائمه معصومین همچنین فقها و متفکران به خصوص اهل تسنن بوده که یا به فقه سیاسی و اسلام سیاسی اعتقاد داشته و دارند و دامنه احکام و موضوعات اسلام را گسترده می‌دیده‌اند و یا اینکه موانع مختلف^۲ (جو اختناق، در اقلیت بودن و ...) مانع طرح این موضوعات توسط آن‌ها نشده است. در نظر آن‌ها اسلام الهی جامع است و آن را در ابعاد فردی و جمعی، عبادی و اعتقادی، سیاسی و اجتماعی به عنوان یک مکتب جامع می‌شناسند. به نظر آن‌ها خدای تعالی رسولش را با هدایت و دین الهی ابرام کرد تا مردم را در همه ابعاد زندگی هدایت کند و بساط هر طاغوت را برچیند تا دینش را بر تمام مرام‌ها و حکومت‌ها و نظام‌ها پیروز گردانند^۳؛ بنابراین موضوعات مختلف در علوم

۱. در خصوص ویژگی‌های نظام سیاسی اسلامی و اسلامی بودن نظام سیاسی در کشورهای اسلامی به: «عمیدزنجانی، عباس علی (۱۳۸۴)، حقوق اساسی تطبیقی: حقوق اساسی کشورهای غربی و کشورهای اسلامی، تهران: نشر میزان» مراجعه شود.

۲. به خصوص برای متفکران و فقه‌های شیعه

۳. قرآن: هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و لو کره المشرکون.

سیاسی ازجمله مباحث اداره امور عمومی و الزامات آن برای این عده از متفکران مطرح شده و اداره امور عمومی اسلامی (به عنوان یک حوزه مطالعاتی در علوم سیاسی اسلامی) حاصل نظرات پیامبر، خلفا و فقهای اولیه (در نزد متفکران اهل تسنن) و حاصل نظرات پیامبر و ائمه معصومین (در نزد متفکران اهل تشیع) همچنین پژوهش های متفکران و فقهای پس از آنها است که منبعث از جهان بینی دینی-الهی آنها است و در نظر آنها تمامی علوم بشری ازجمله علوم سیاسی و اداره امور عمومی در خدمت آرمان های الهی و اهداف زندگی الهی است و باید منجر به تربیت و هدایت انسان شود. براین اساس نظرات آنها از بطن اندیشه دینی-اسلامی ناشی می شوند که در رأس همه آنها خداپاوری و حاکمیت توحید در جامعه قرار دارد. براین اساس اداره امور عمومی اسلامی یک ریشه تاریخی به قدمت شکل گیری اولین حکومت های اسلامی (حکومت اسلامی پیامبر اسلام (ص)) دارد.

با این حال، پس از عصر روشنگری و شکل گیری مفهوم علم و تقسیم بندی علوم و به جهت ماهیت بشری علوم به صورت کلی و علوم سیاسی و اداره امور عمومی به صورت خاص بهره گیری از اندیشه های اسلامی در علوم از موضوعات مورد توجه اندیشمندان، متفکران و پژوهشگران اسلامی قرار گرفته است. در این بین چندین رویکرد را می توان به علوم اسلامی (به طور کلی) و اداره امور عمومی اسلامی (به طور خاص) و مباحث مرتبط با آن شناسایی کرد.

از یک سو، به زعم برخی از روشنفکران اسلامی، دستاوردهای علمی بشری فارغ از هرگونه تفاوتی به جهت نگاه جهان شمول، عاری از ارزش های سیاسی و می توان از آنها در جوامع اسلامی نیز استفاده کرد. به نظر آنها علم اسلامی فاقد وجود خارجی و حقیقت عینی است و علم، اسلامی و غیر اسلامی ندارد و این عبارت ساخته و پرداخته ذهن عالمان متعصب دینی برای بسط نفوذ به تمامی شئون زندگی اجتماعی است. نتیجه این دیدگاه تهی ساختن علوم اسلامی از ارزش های دینی و نزدیک سازی آن به دستاوردهای بشری است؛ یعنی از نظر آنها همین قدر که موضوعات مطرح در این علوم به صورت کلی و ابعاد هریک از مباحث آنها به صورت خاص مورد تأیید اسلام باشد مجوز به کارگیری دستاوردهای علمی که حاصل تجارب بشری است را صادر می کند؛ زیرا یکی از مهم ترین منابع به خصوص در فقه بویای شیعی عقل است و این دستاوردهای مهم بشری از مهم ترین مصادیق عقل هستند؛ بنابراین در نگرش اسلامی

به‌زعم این روشنفکران تنها باید به دنبال تأیید و رد موضوع از احکام اسلامی بود و چگونگی را می‌توان براساس تجربه بشری و عقلانیت (که ناشی از به‌کارگیری روش‌شناسی‌های متناسب در علم است) درک کرد و متوجه شد. در این نگاه به اسلام و آموزه‌های علمی آن، می‌توان از نسخه‌های تجربه‌شده بشری و دستاوردهای علمی با رعایت الزامات ارزشی و هنجاری اسلام بهره‌برداری کرد.

از سوی دیگر برخی از متفکران و فلاسفه اسلامی بر این باورند که جهان‌بینی مادی‌گرایانه مستتر در دستاوردهای علمی بشری مانع از به‌کارگیری آن‌ها در جوامع با جهان‌بینی مادی-معنوی و دینی-الهی می‌شود زیرا تفاوت‌ها آن‌چنان اساسی و عمیق است که اساساً به‌کارگیری آموزه‌های علمی بشری را (ولو با در نظرگیری ملاحظات ارزشی در جوامع اسلامی) غیراثربخش می‌سازد؛ زیرا در اسلام به جهت جهان‌بینی متفاوت، شناخت متفاوت، موجودی دویعدی از انسان به‌دست می‌آید که تمام نظریات علمی مبتنی بر جهان‌بینی مادی بشری را به‌خصوص در علوم انسانی نادرست و یا حداقل ناقص جلوه می‌دهد. از این رو به‌کارگیری این دستاوردها که مبتنی بر شناخت نادرست و یا ناقص از انسان است کارآیی نخواهد داشت و نه فقط سعادت بشری را تضمین نخواهد کرد بلکه در بهترین حالت احتمالاً به‌صورت کوتاه‌مدت تنها می‌تواند برخی از مسائل بشری را حل کند و رنج‌ها و بدبختی وی را در زندگی این دنیایی و آخرتی موجب شود. از این‌رو به‌زعم آن‌ها نیاز به نظریه‌پردازی مبتنی بر شناخت کامل از انسان متکی بر جهان‌بینی الهی و فارغ از تمام دستاوردهای بشری است. به‌نظر آن‌ها اسلام بدون نیاز به علم برای حل کلیه موضوعات اجتماعی بشر نسخه و دستور مشخص دارد.

در ادامه همین استدلال نیز برخی از متفکران سیاسی اسلامی اساساً آموزه‌های علمی را ابزارهای استعمار و استثمار نوین دانسته و به‌کارگیری آن‌ها در جوامع ام از اسلامی-غیراسلامی نادرست ارزیابی می‌کنند و معتقدند بهره‌گیری از مدل‌ها و ابزارهای علمی در واقع به‌کارگیری مدل‌ها و ابزارهایی است که موجب زیر سلطه و نفوذ قرار گرفتن کشورها توسط طراحان مدل‌ها می‌شود.

بنابراین در خصوص رابطه دستاوردهای علمی و تجارب بشری اداره امور عمومی و رویکرد دینی-اسلامی به اداره امور عمومی می‌توان یک پیوستار را تصور کرد که در یک‌طرف آن تفسیرهایی از نگرش اسلامی دستاوردهای بشری را موردپذیرش

قرار می‌دهد و در سویی دیگر تفسیرهایی از نگرش دینی-اسلامی به‌طور کامل آن را طرد کرده و راه تئوری سازی نوین و کاملاً مجزا بدون هیچ‌گونه وجه مشترک را در پیش می‌گیرد. آن‌طور که از نظرات اکثر فقها و متفکران اسلامی می‌توان فهمید و براساس آنچه که در فصول این کتاب ارائه شده است به نظر می‌رسد میان نگرش اسلامی و بشری در بسیاری از مباحث علی‌رغم وجود تفاوت‌ها (که می‌تواند بنیادین باشند) شباهت‌های بسیار زیادی وجود دارد و می‌توان نگرش اسلامی را به‌عنوان رویکردی تکمیل‌کننده و اصلاح‌کننده علوم انسانی دانست و براساس آن تجربه بشری و دستاوردها در علوم انسانی موردبررسی قرار داد و هر جا که عدم تناسب و یا خلأ در نگرش بشری وجود داشت از منابع دینی-اسلامی برای پرکردن خلأها و اصلاح ناکارآمدی‌ها به‌دست گرفت. این تفسیر در میانه رابطه اسلام و علوم بشری به‌خصوص علوم انسانی قرار می‌گیرد.

اثر حاضر که در راستای پاسخگویی به نیازهای علمی در زمینه اداره امور عمومی اسلامی تألیف یافته، در تعارض نگرش اسلام به مباحث اداره امور عمومی، حاصل و نتیجه پژوهش‌های متعدد در مورد موضوعات مختلف را گزارش کرده است. براین اساس تلاش شده است مفهوم اداره امور عمومی اسلامی و ابعاد گسترده آن به‌صورت مختصر تشریح شود. بدین منظور کتاب در ۸ فصل و ۴ بخش مجزای ۱- مبانی (فصل ۱، ۲ و ۳)، ۲- ارزش‌ها (فصل ۴ و ۵)، ۳- جلوه‌ها (فصل ۶) و ۴- کارکردها و کاربردها (فصل ۷ و ۸) سازمان‌دهی شده است.

در فصل اول کلیاتی در خصوص اداره امور عمومی و عزت اسلامی ارائه می‌شود. در این فصل پس از ارائه تعریف اداره امور عمومی، این مفهوم از طریق تحلیل مفاهیم و موضوعات مشابه تشریح می‌شود. در این راستا دوگانه دولت-حکومت تبیین می‌شود. در ادامه تعریف متفکران اسلامی از اداره امور عمومی گزارش می‌شود تا مشخص شود این مفهوم در زمینه اسلامی دارای تاریخچه‌ای به‌نسبت طولانی است. فصل اول با تشریح نیازهای جامعه به حکومت براساس تجربه بشری و به‌زعم متفکران اسلامی ادامه یافته و با ویژگی‌های حکومت اسلامی در مقایسه با دیگر انواع حکومت‌ها به پایان می‌رسد.

فصل دوم مبانی روش‌شناختی جهت دستیابی به مفهوم اداره امور عمومی اسلامی و ابعاد آن را مورد تحلیل و بررسی قرار می‌دهد. مطالب این فصل تلاش دارد تا به

سؤال مهم «چگونه می‌توان اداره امور عمومی اسلامی را فهم و تحلیل کرد؟» پاسخ دهد. در این راستا پس از معرفی منابع فهم و شناخت در اسلام و بررسی برخی از موضوعات در هر یک از منابع شناخت اسلامی، مشکلات پژوهشی اداره امور عمومی اسلامی مورد بررسی قرار گرفته و انواع التقاط به عنوان یکی از مهم ترین موانع جهت بهره‌برداری کامل از هریک از منابع شناخت مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند. اعتقاد بر این است که نقطه شروع تفاوت نگرش‌های دینی با نگرش بشری در تحلیل اداره امور عمومی، همین بهره‌مندی از منابع فهم متعدد و روش‌های شناخت مختلف در نگرش دینی و اسلام است. تفاوت‌هایی که با تحلیل انسان‌شناسی در رویکردهای بشری و دینی به حداکثر خود می‌رسند به طوری که براساس نظر برخی فلاسفه اسلامی این انسان‌شناسی متفاوت، نظریه پردازی متفاوتی مبتنی بر آموزه‌های دینی-اسلامی در اداره امور عمومی را می‌سازد.

در راستای موضوعات مطرح شده در فصل دوم، فصل سوم به مبانی انسان‌شناسی در رویکردهای اسلام و بشری پرداخته و نتایج و کارکردهای انسان‌شناسی خاص اسلامی را مورد بررسی قرار می‌دهد. این فصل در واقع جنبه بنیادین دارد و به زعم برخی فلاسفه اسلامی تفاوت‌ها در دو رویکرد بشری و دینی در همین انسان‌شناسی متفاوت مستتر است. در این راستا مفهوم، انواع و محورهای انسان‌شناسی تحلیل شده و مزیت‌های انسان‌شناسی دینی-اسلامی نسبت به انسان‌شناسی بشری مورد بررسی قرار می‌گیرند. فصل با تبیین و تحلیل اثرات انسان‌شناسی در علوم انسانی و نظام اجتماعی به پایان می‌رسد. همان‌طور که مشخص خواهد شد، ارزش‌های متفاوت، جلوه‌های گوناگون، اهداف توسعه‌ای مختلف و حکمرانی شایسته در اداره امور عمومی اسلامی متأثر از انسان‌شناسی متفاوت در نگاه اسلامی نسبت به نگرش بشری است.

در فصل چهارم و پنجم جلوه‌های نظری اعتقاد به انواع انسان‌شناسی در تفکر بشری و دینی تحلیل و بررسی می‌شود. در این راستا در فصل چهارم ارزش‌ها و مأموریت‌های اداره امور عمومی و فصل پنجم ارزش‌ها و مأموریت‌های اداره امور عمومی اسلام تبیین می‌شود. در فصل چهارم ارزش‌ها و مأموریت‌های رویکردهای متعدد اداره امور عمومی تحلیل و در انتهای فصل به عنوان جمع‌بندی ارزش‌ها و مأموریت‌های اداره امور عمومی در رویکردهای علمی و نگرش بشری ارائه می‌شود. فصل پنجم نیز با تحلیل چیستی و کارکردهای نظام ارزشی همچنین ویژگی‌های نظام

ارزشی اسلام آغاز می‌شود و در ادامه برخی از مهم‌ترین ارزش‌های مورد تأکید در اسلام و اداره امور عمومی اسلامی گزارش می‌شوند. در پایان این فصل به عنوان جمع‌بندی، چارچوب ارزشی اداره امور عمومی اسلامی که شکل‌دهنده جلوه‌های مختلف و نمودهای متعدد اداره امور عمومی در جامعه و حکومت اسلامی است تبیین می‌شود.

فصل ششم مهم‌ترین جلوه‌های اداره امور عمومی اسلامی که مبتنی بر ارزش‌های اسلامی است و آن را از اداره امور عمومی در نگرش بشری متمایز می‌سازد گزارش می‌شوند. در این راستا، تجارب زمامداری ائمه معصومین (پیامبر اسلام(ص)، امیرالمؤمنین علی(ع)، ابیطالب(ع) و بقیه‌الله(عج)) و مشخصات و ویژگی‌های حکمرانی آن‌ها به عنوان مهم‌ترین تجلیات ارزش‌های اسلامی ارائه می‌شود. در ادامه گزارشی از پژوهش انجام گرفته بر روی مدل‌های ۴ گانه تجربه‌شده در حکمرانی در جهان اسلام از گذشته تاکنون ارائه می‌شود. در پایان نیز اداره امور عمومی توحیدی به عنوان مهم‌ترین جلوه اداره امور عمومی اسلامی تشریح می‌شود و ویژگی‌های آن تبیین می‌شود.

فصل هفتم به یکی از مهم‌ترین کارکردهای و مأموریت‌های اداره امور عمومی به صورت کلی می‌پردازد و آن نقشی است که اداره امور عمومی در هر نوع حکومت سیاسی در توسعه ایفا می‌کند. بدین منظور توسعه و ابعاد متعدد آن از رویکرد بشری و رویکرد اسلامی مورد بحث و تحلیل قرار گرفته است. در این فصل ابتدا توسعه مفهوم‌پردازی می‌شود و در ادامه نگاه اسلام به توسعه در مقایسه با تجارب به دست آمده بشر تحلیل و بررسی می‌شوند و تلاش می‌شود این تحلیل مبتنی بر چارچوبی منطقی بر اساس شاخص‌های یکسان باشد تا از این طریق شباهت‌ها و تفاوت‌های رویکردهای دینی و غیردینی به موضوع توسعه واکاوی شده و مرزهای فهم دقیق توسعه اسلامی ترسیم شود. بدین منظور در این بخش، جهان‌بینی و انسان‌شناسی، مبانی نظری و فلسفی، ابعاد، اهداف و شاخص‌های سنجش میزان توسعه‌یافتگی با رویکرد دینی و اسلامی مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

البته ذکر این نکته ضرورت دارد که علی‌رغم اینکه در توسعه با رویکرد غیردینی و آنچه بشر تجربه کرده است یک همسانی و یکپارچگی نظری به وجود آمده، با وجود برگزاری کنفرانس‌های متعدد «الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت» و برداشتن قدم‌های اولیه

در راستای ایجاد یکپارچگی نظری، به دلایل متعدد^۱ هنوز در تحلیل نگاه اسلام به توسعه یکپارچگی نظری و عملی کاملی به وجود نیامده و هریک از پژوهشگران اقدام به روشنگری موضوع از زاویه خاص خود کرده است؛ بنابراین در تحلیل نگاه اسلام به توسعه در بخش‌های مختلف به نظرات پژوهشگران متعدد که نگاه اسلامی را موردبررسی قرار داده‌اند رجوع می‌شود. در پایان فصل نیز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت به عنوان الگوی بومی پیشرفت در کشور ایران به صورت مختصر موردبررسی قرار می‌گیرد.

فصل هشتم که فصل پایانی کتاب است حکمرانی خوب را به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های توسعه موردبررسی قرار می‌دهد. در این فصل شاخص‌های حکمرانی خوب براساس مطالعات علمی و نهادهای بین‌المللی تبیین می‌شود در ادامه گزارشی از نتایج پژوهش‌هایی که با استفاده از منابع دینی مشخصه‌های حکمرانی خوب را موردبررسی قرار می‌دهند ارائه می‌شود. در ادامه ضرورت‌های تبیین الگوی اسلامی حکمرانی تشریح می‌شود. در پایان حکمرانی شایسته به عنوان الگوی اسلامی حکمرانی خوب معرفی شده، مبانی نظری آن تحلیل و مهم‌ترین شاخص‌های آن در رویکرد اسلامی موردبحث و بررسی قرار گرفته است.

در پایان خاطرنشان می‌سازد از آنجا که مباحث طرح شده در حوزه علوم انسانی و اسلامی، احتمال اندکی تفاوت دیدگاه و یا اختلاف تفسیر وجود دارد، پیشاپیش از اندیشمندان این حوزه و پژوهندگان گرامی که با آنها نظر مؤثر خویش در جهت رفع اشکالات این دفتر و استعالای آن مبادرت می‌ورزند، سپاسگزارى داشته و با غنیمت شمردن فرصت، از عنایات و مساعدت‌های جناب آقای دکتر مهدی موسوی، برادر گرامی آقای اسدالله جامی، سرکار خانم فاطمه نیک‌بخت و نیز از تلاش‌های فراوان همکار محترم سرکار خانم فرحناز طلوعیان قدردانی می‌نماییم.

دکتر محمد خدابخش - دکتر احمد صادقی

پاییز ۱۳۹۷

۱. گستردگی موضوع توسعه از نگاه اسلام، تازگی موضوع و فراهم نبودن بسترهای پژوهشی